

USA, Østeuropa og Den kolde Krigs oprindelse

EN FORSKNINGSOVERSIGT

AF

KAY LUNDGREEN-NIELSEN

Debatten om USAs efterkrigs politik og herunder også de amerikanske overvejelser og handlinger fra ca. 1941 har raset voldsomt i mange år. Litteraturen kunne i flere år med held, omend ikke altid dækkende for alle problemerne, placeres i skoler, såsom traditionalister og revisionister. Mange forskningsoversigter og anmeldelser vidner om denne skarpe opdeling.¹

Fra slutningen af 1960'erne og især i løbet af 1970'erne taler man om endnu en retning – postrevisionisterne, hvor de tidligere ofte skarpe standpunkter modereres eller bøjes mod hinanden. Det er ikke opgaven her at redegøre for den ældre debat, men inden for et særligt område, USA og Østeuropa til ca. 1947, at pege på resultaterne i nyere, mere nuanceret og bedre funderet forskning. Det er også karakteristisk for denne nye forskning, at den har opdyrket sider af amerikansk politik, der længe har været forsømt.²

Behandlingen af emnet USA og Den kolde Krig præges generelt af den store skævhed, der ligger i kildematerialet. Meget af litteraturen beskriver og fortolker den amerikanske politik med blind makker. Der er nemlig

¹ Se indledningen i de fleste monografier, f.eks. Geir Lundestads (se nedenfor), og Hans-Jürgen Schröder: Zur Genesis des Kalten Krieges i: *Neue Politische Literatur*, 1976, no 4, s. 488-506 og Klaus Schwabe: Amerikanische Weltpolitik in »revisionistischer« Sicht i: *Historische Zeitschrift*, 221 Band, 1975, s. 96-104.

² Områder som Norden, Spanien og Mellemøsten er blevet udforsket, jvf. Geir Lundestad: *America, Scandinavia, and the Cold War, 1945-49*. New York, Columbia Univ. Press, 1980. Anmeldt i: *Historisk Tidsskrift*, hæfte 2, 1983, s. 438-440.

Angel Viñas: *Los Pactos secretos de Franco con Estados Unidos. Bases, ayuda económica, recortes de soberanía*. Grijalbo, Barcelona, 1981.

Bruce R. Kuniholm: *The Origins of the Cold War in the Near East. Great Power Conflict and Diplomacy in Iran, Turkey, and Greece*. Princeton Univ. Press, 1980.

meget udstrakt adgang til belysning af den amerikanske politik. De offentlige arkiver i USA fører en andre steder ret ukendt liberal politik. Utallige dagbøger, diplomatindberetninger, memoranda om den langsigtede politik m.v. står til historikerens frie disposition. Der er således et rigt kildegrundlag som basis for tolkningerne.

Helt anderledes forholder det sig med modparten i Den kolde Krig. Det sovjetiske materiale af tilsvarende art, d.v.s. det fortrolige materiale, er ikke tilgængeligt. Og dertil skal føjes, at de offentlige sovjetiske kilder (presse, regeringserklæringer, taler, noter m.v.) ikke blot kræver sprogkundskaber af forskeren, men også indsigt i Sovjetstyrets særlige måde at udtrykke sig på.³

Denne fundamentale skævhed i kildematerialet har i høj grad præget fremstillingerne. Specielt for emnet USA-Østeuropa føjes nye problemer til, fordi en forståelse af Østeuropas problemer yderligere kræver en sproglig og historisk indsigt i et område, der hverken i amerikansk eller vesteuropæisk forskning har haft nogen høj plads. Det siger derfor sig selv, at muligheden for fejlvurderinger af den amerikanske politik er stor. For denne bedømmelse må naturligvis også foretages ud fra en vurdering af, hvilke alternativer der kunne have foreligget, d.v.s. en tolkning af Sovjets politik og af mulighederne i de enkelte østeuropæiske lande.

Det gør ikke sagen lettere, at undersøgelse af østeuropæiske forhold efter 1944 i princippet lider under samme problemer som undersøgelse af sovjetiske forhold: censur og fortielser gør brugen af offentligt materiale til en vanskelig sag. Arkiverne er i bedste fald for få og udvalgte forskere, men oftest slet ikke åbne. Der er mange tabuemner, især om det, der her interesserer mest, nemlig forholdet til Sovjet. Utrykte erindringer kommer ikke ud af skufferne, således som det f. eks. er tilfældet med den polske general Berlins eller den polske statsminister Edw. Osóbka-Morawskis (1944-47). Undertiden er forholdene bedre i visse perioder i visse lande, og det har givet glimtvisse indtryk af, hvad der egentlig er foregået. Dette ses f.eks. i forbindelse med de polske kriser i 1956, 1971 og især 1980-81, og delvis i Tjekkoslavakiet i 1968. Desværre er trykke- og censurtiden så langsommelig i østlandene, at bøgerne ofte ikke når ud, før strengere tider igen har indfundet sig. I 1968 udkom dog i Tjekkoslavakiet en åbenhjertig redegørelse for det sovjetiske pres, der i 1947 fik den tjekkoslovakiske regering til at forvandle et ja til et nej angående Marshallplanen. I 1981 ses i et polsk tidsskrift en uhørt åbenhjertig debat

³ Se f.eks. de interessante bemærkninger hos Kristian Gerner i en anmeldelse af en bog om Stalintiden i: *Historisk Tidsskrift (svensk)*, 1981, no 4, s. 515-520. Anmeldelsen har den sigende overskrift »Politisk historia som arkeologi«.

mellem fremtrædende polske historikere om tabuerne, arkivproblemerne og censuren ved udforskningen af Polens nyeste historie.⁴

Den nyere litteratur om USA og Østeuropa giver et andet syn end tidligere og på et væsentlig bedre kildegrundlag. Den belyser endvidere centrale problemer ved førelsen af amerikansk udenrigspolitik. Værker, der behandler temaet, kan opdeles i tre hovedgrupper. Der er værker, der behandler alle problemerne mellem USA og Sovjet, herunder også, men gerne noget perifert, forholdet til Østeuropa. Så er der værker, der specialiserer sig i USA's forhold til Østeuropa, og endelig er der nogle, der beskæftiger sig med USA's forhold til eet af de østeuropæiske lande. Denne oversigt vil beskæftige sig med de to sidste grupper, hvor der er sket en del i løbet af 1970-80'erne. Inden for gruppen af generelle værker er det et nyt træk, at enkelte bøger nu via adgang til engelsk arkivmateriale har føjet de samtidige engelske vurderinger af den amerikanske politik 1944-47 ind i det billede, der ellers i høj grad alene var baseret på amerikansk materiale. To af disse værker omtales til sidst.

Bøger om et enkelt østeuropæisk lands forhold har næsten udelukkende været om Polen.⁵ Det har naturlige årsager. Polen var det første sted i Østeuropa, hvor den sovjetiske adfærd gav amerikanere anledning til at overveje, om det i den amerikanske offentlighed udbredte billede af Sovjetunionen som den store demokratiske allierede mon passede? Polske problemer var 1944-45 i centrum for de voksende modsætninger om Østeuropa inden for Den Store Alliance. Polen var det største østeuropæiske land, og USA havde i 1919 et særligt ansvar for oprettelsen af staten. Der var et betydeligt antal polsk-amerikanske borgere, hvis stemmeafgivning ikke var uden indflydelse i en række amerikanske nøglestater som Ohio, Illinois, New York og Pennsylvania. Det var i øvrigt Hitlers krav på grænseændringer i forhold til Polen, der blev anledning til verdenskrigen fra 1. september 1939. Hitlers angreb blev den 17. september 1939 fulgt op af en sovjetisk invasion fra øst. Polen fik efter 1945 megen

⁴ J. Belda: K otázce účasti Československa na Marshallově plánu (Til spørgsmålet om Tjekkoslovaikiets deltagelse i Marshall Planen) i: *Revue Dějin Socialismu. Praha, 1968, s. 81-100*. Artiklen bruger tjekkoslovakiske referater af samtaler med Stalin i Moskva og om den derpå følgende langvarige debat i den tjekkoslovakiske regering.

Jak uprawiać historię najnowsza? (Hvorledes skal man beskæftige sig med den nyeste historie?) i: *Przegląd Historyczny. Warszawa, 1981, no 3*. Debatten fandt sted 10. januar 1981 – altså før krigsretstilstanden den følgende december. Se også *Kwartalnik Historyczny. Warszawa, 1982, s. 208-210*, med møde afholdt 4.6.81 om udforskningen af Poznań-opstanden i 1956.

⁵ Ud over de her omtalte kan nævnes: George Kacewicz: *Great Britain, the Soviet Union and the Polish Government in Exile, 1939-45*. Martinus Nijhoff, The Hague, Boston, London, 1979; Sarah Meiklejohn Terry: *Poland's Place in Europe. General Sikorski and the Origin of the Oder-Neisse Line, 1939-43*. Princeton Univ. Press, 1983.

amerikansk hjælp og var også det land, der var blandt de hårdest ødelagte. Endelig er Polen det land, der gennem sin historie altid har haft en stærk binding til Vestens kulturelle værdier, medens Tjekkoslaviet, Bulgarien og dele af Jugoslavien (Serbien) har haft stærke bånd til russisk kultur.

Med *Lynn Etheridge Davis: The Cold War Begins. Soviet-American Conflict over Eastern Europe. Princeton, 1974*, begyndte den dybtgående udforskning af temaet. Hendes studier føres op til 1945, og er baseret på et omfattende trykt og utrykt amerikansk materiale. Bogen rejser en række centrale problemer ved førelsen af amerikansk udenrigspolitik. Den giver et godt og skræmmende indblik i den forvirring af organer, der beskæftiger sig med at udføre amerikansk udenrigspolitik. Forholdet mellem præsident F. D. Roosevelt, hans rådgivere i Det Hvide Hus og udenrigsministeriet, State Department (herefter SD), skildres udførligt. Det er kendt, at problemet om, hvem der tager beslutninger om amerikansk udenrigspolitik, har været et stridsspørgsmål i en stor del af dette århundrede mellem præsidenter, der foretrak fortrolige rådgivere, og udenrigsministeriet med en voksende stab af eksperter og diplomater. Præsident W. Wilson havde oberst House, Roosevelt havde Harry Hopkins, Nixon havde Henry Kissinger og Carter Zb. Brzezinski.

Det er Davis' hovedsynspunkt, at der aldrig blev udformet en klar, konkret og bevidst amerikansk politik om Østeuropa efter 1941, hvor de sovjetiske, i øvrigt meget vidtgående, territorialkrav blev kendt via de engelsk-sovjetiske allianceforhandlinger. For den amerikanske ledelse var Østeuropa før 1945 et marginalt område. En nøjere fastlæggelse af nye grænser blev altid søgt udskudt til efter krigen. Samarbejdet mellem Roosevelt og SD var her som på andre punkter meget dårligt. Da problemerne 1944-45 begyndte at blive akutte i Østeuropa på grund af Den Røde Hærs fremmarch, var Roosevelt optaget af helt andre ting. Invasionen i Normandiet optog ham militært, og genvalget senere i 1944 indenrigspolitisk. Der kom ikke fra ham klare retningslinjer af konkret art om amerikansk politik over for den faktiske sovjetiske fremmarch. Davis' pointe er nu den, at netop fordi Roosevelt ikke gav retningslinjer, fastholdt SD i sit virke de vage amerikanske principerklæringer.

Disse hvilede bl.a. på »the Atlantic Charter« fra august 1941, hvor Roosevelt og Churchill enedes om fælles idealer for fredens karakter, herunder retten til selvbestemmelse. Davis mener endvidere, at dette betød, at SD, ofte mod bedre vidende og vilje, kom til at føre en stiv og uhensigtsmæssig politik over for russerne. Principerklæringerne blev

nemlig både af englænderne og russerne opfattet som en mangel på en politik. Dette er også forfatterens konklusion.

USA havde ingen klar politik om Østeuropa og holdt sig derfor til vage erklæringer. Som en uheldig bivirkning heraf fremhæver Davis, at SD's mange, gentagne, principudsagn i praksis var til støtte for en række eksilregeringer, f.eks. den polske, der netop ikke ønskede at afgive landområder til Sovjet. Disse eksilregeringer fik dermed også et fejlagtigt indtryk af den amerikanske vilje til at overføre erklæringerne til praktisk politik. De blev derved næret af illusioner – som de ganske vist alt for gerne *ville* nære – om fast og stor amerikansk støtte i deres kamp mod den voksende sovjetiske appetit.

Ved siden af denne offentlige del af amerikansk udenrigspolitik og den del, som en række diplomater fra fremmede lande blev indviet i, var der imidlertid en helt anden holdning i den amerikanske ledelse. Roosevelt selv viste i en række fortrolige udsagn, også til russerne, f.eks. under Teheran konferencen i 1943, en langt større forståelse for de faktiske magtforhold i verden. Han lod forstå, omend ofte i vage vendinger, at han indså rimeligheden i de fremførte sovjetiske krav i Østeuropa ud fra sikkerhedsbehovet. Han lod også hyppigt forstå, at han af hensyn til offentligheden i USA måtte begrænse sine udsagn herom. I vigtige sager underrettede han end ikke SD om, hvad han havde sagt til russerne.

Roosevelts overordnede mål var dels at holde Sovjet i krigen, og dels at sikre et samarbejde med det efter krigen. Det skulle ske inden for FN, en videreudvikling af Folkeforbundet fra 1919. Roosevelt så USA i en mæglerrolle mellem England og Sovjet. Hensyn til forholdene i Østeuropa kom derfor langt nede på prioriteringslisten over for disse overordnede mål. Forfatteren ser derfor også, at da den militære udvikling i 1945 på en måde løste problemet om dobbeltheden i den amerikanske politik gjorde den amerikanske ledelse *ikke* bevidst Østeuropa til et felt for konfrontation med Sovjet.

Davis forholder sig således ud fra en indgående beskæftigelse med de diplomatiske akter kritisk til førelsen af amerikansk politik før 1945 vedrørende Østeuropa. På trods af, at mange i SD tidligt (1943) forstod de sovjetiske ønsker om dominans i Østeuropa, så definerede SD ikke de amerikanske interesser dér, men holdt sig til vagheder. SD var dog heller ikke sikker på formen for den kommende sovjetiske overmagt. Forfatteren betoner, at selv de vage principerklæringer blev svækket af de modsatte signaler, der kom fra Roosevelt – og at det hele blev løbet over ende af den militære udvikling. Efter 1945 havde USA kun diplomatiske midler til at ændre situationen i Østeuropa med.

Bogen er således en skarp og velbegrunderet afvisning af det revisionist-

syn, der vil se en fast, amerikansk plan om at åbne hele verden, herunder også Østeuropa, for en liberal-kapitalistisk verdensorden. Tværtimod viser den, at interessen for Østeuropa var ringe, og at amerikanske rådgivere med en anden opfattelse, som A. Harriman fra midten af 1944 i Moskva, og en række amerikanske diplomater i Østeuropa 1944-45 ikke formåede at præge den amerikanske beslutningsproces til en konfrontation med Sovjet i og om Østeuropa.

Også på et andet centralt punkt gør forfatteren op med et slet funderet standpunkt, som f.eks. ses hos G. Kolko,⁶ nemlig at SD med forkærlighed støttede reaktionære, højreregeringer i Europa. Denne tolkning ligger inden for samme forklaringsramme, som den Arno J. Mayer, på lige så ringe et grundlag, forsøgte at lægge ned over stormagternes politik på fredskonferencen i Paris 1918-1919. Dengang som efter 1945 skulle USA's ledelse være rede til at støtte højreregeringer mod det yderste venstre for at undgå revolution og for at redde den kapitalistiske struktur. Alene det meget nære samarbejde mellem USA og Labour-regeringen i England efter 1945 turde vise, at slige bastante tolkninger har ringe baggrund i virkeligheden. Lynn Etheridge Davis' værk demonstrerer det modsatte. SD ønskede at støtte regeringer af venstre- eller venstrecentrum observans (bonderegeringer). Det vil sige nøjagtig som præsident Wilson 1918-1919.

Det kan i øvrigt tilføjes, at Kolkos opfattelse af, at St. Mikołajczyks bondeparti i Polen var udtryk for reaktionære kræfter, og at amerikansk støtte til dette parti derfor var udtryk for en støtte til højre og til regimet i Polen før 1939, er aldeles misvisende. Det polske bondeparti havde for det første intet at gøre med styret før 1939. Det var tværtimod i opposition til det, nogle af dets ledere en tid endog i Piłsudskis fængsler, andre i eksil i Prag. Først med det polske regeringsskifte i eksil efter september 1939, der fejede næsten hele regimet før 1939 fra magten, kom bondepartiet med i regeringen. Bondepartiet stod allerede i 1930'erne for radikale reformer, især jordreformer, og denne holdning var uændret efter 1944, hvor partiet genopstod under nye former.⁷

Davis argumenterer overbevisende mod nogle revisionisters opfattelse af atombombens indflydelse på amerikansk politik over for Østeuropa i

⁶ Gabriel Kolko: *The Politics of War. The World and United States Foreign Policy, 1943-45*. New York, Vintage Books, 1968, s. 99-140, 169-170, 388, 392, 401.

⁷ Se f.eks.: Christoph Klessmann: *Die Selbstbehauptung einer Nation. NS-Kulturpolitik und polnische Widerstandsbewegung*. Bertelsmann Universitätsverlag, 1971, s. 172-174; Piotr S. Wandycz: *The United States and Poland*. Harvard, 1980, s. 280; Andrzej Korboński: *Politics of Socialist Agriculture in Poland, 1945-1960*. Columbia Univ. Press, 1965. Bogen er på trods af titlen en indgående skildring af magtkampen 1944-47 mellem det svage polske kommunistparti og det store Bondeparti.

1945. Ikke atomafpresning var kendetegnende for den amerikanske politik, men højest forsøg på at udnytte økonomiske behov i Østeuropa til politiske formål. Denne omvurdering af det amerikanske »atomdiplomati« ses også hos andre forfattere.⁸ Men selv den førte amerikanske politik i Østeuropa blev udført med stor moderation. Manglende interesse for området og meget ringe opbakning til de amerikanske diplomater i Østeuropa var en langt mere dækkende beskrivelse af forholdene.

Bogen rejser spørgsmålet, om hvorfor amerikanerne førte en så vag og forvirret politik i Østeuropa. Et svar ligger tydeligvis i det amerikanske beslutningssystem, således som det udviklede sig under Roosevelt. Det ligger også i – og det gør Davis mindre ud af – vilkårene for at føre udenrigspolitik i et demokrati og tilmed i et så stort og sammensat land som USA. Hensynet til den offentlige mening og til Kongressen, hensynet til at holde flest mulig sammen om en fælles udenrigspolitik gjorde, at der var store fordele ved at holde sig til vage, principielle erklæringer. Taktiske hensyn – for ingen vidste jo, hvordan fronterne ville være, når krigen var slut – førte også til, at der kunne være fordele ved at vente med grænsespørgsmål. Hvis den amerikanske befolkning skulle holdes sammen om krigen ved liberale principper, så kunne det ikke nytte noget, at man i hemmelighed deltog i sfæredelinger uden hensyn til de berørte folks opfattelser. Arven fra Wilson-periodens ideologisering af amerikansk udenrigspolitik lå tungt på de amerikanske besluttere. Længst muligt ville Roosevelt derfor undgå åbent at vedgå den voksende kløft mellem den højtstemte retorik om Østeuropa og de faktiske forhold, som ledelsen kun altfor godt kendte til. Den amerikanske offentligheds selvbedrag når det gjaldt sandheden om det sovjetiske demokrati under Stalin truede med at give bagslag.⁹

Bogen rejser også det problem, at amerikanerne havde stor tiltro til, at en fri og fredelig verden alene var mulig via frie og demokratiske valg, jfr. Atlantic Charter principperne, men at de samtidig måtte indse, at netop hævdelser af disse principper i praksis kunne føre til det modsatte, nemlig konflikt og evt. krig med et Sovjet, der havde helt andre mål.

Forfatteren overbetoner nok vigtigheden af SD-materialet. Som Geir Lundestad (om denne forfatter senere) bemærker, lod Stalin sig mere påvirke af handlinger end af ord, og derfor anså Sovjet næppe de gentagne universalist-erklæringer for en alvorlig trussel. Davis gentager

⁸ Se f.eks. Gregg Herken: *The Winning Weapon. The Atomic Bomb in the Cold War, 1945-50.* New York, 1981.

⁹ John Lewis Gaddis: *The United States and the Origins of the Cold War, 1941-47.* Columbia Univ. Press, 1972, inddrager hensynet til den amerikanske opinion som en af flere hovedfaktorer til forklaring af den amerikanske udenrigspolitik.

bogen igennem, at Atlantic Charter principperne var kernen i den amerikanske politik og afsværger endog (s. 389), at de amerikanske embedsmænd skulle have tænkt på, at kravet om frie valg og repræsentative regeringer skulle genere vitale sovjetiske sikkerhedsinteresser. Nu var det jo ikke tilfældigt, at Atlantic Charter fik den plads i den offentlige amerikanske politik, som det fik. Davis analyserer ikke, hvad Atlantic Charter stod for, nemlig engelsk-amerikanske idealer af liberalt tilsnit, der netop var til fordel for engelsk-amerikanske interesser, og nok mest for de sidstnævnte. Kernen i problemet er givet noget andet. Alliancen med Sovjet i 1941 var unaturlig. Nøjagtig som alliancen i 1914 med tsarens Rusland var unaturlig, lige sådan var alliancen i 1941 med Sovjet unaturlig, hvis formålet endnu engang var at sikre demokratiet. Man var begge gange enige *mod* noget (kejsertidens og senere det nazistiske Tyskland), men ikke *for* noget. Dér lå kimen til de senere konflikter; og den manglende og sene erkendelse af de egentlige problemer hos den amerikanske ledelse var grunden til det bratte meningsskift i USA 1946-47.

Geir Lundestads disputats *The American Non-policy towards Eastern Europe, 1943-47. Oslo, Universitetsforlaget, 1978*,¹⁰ er en mere ambitiøs behandling af emnet end den foregående bog. Den rækker kronologisk videre, og den omfatter flere lande, nemlig også Baltikum og Finland, men har ikke afsnit om Jugoslavien, der ellers er et interessant særtilfælde i Østeuropa. Endvidere forsøger Lundestad ad mere teoretisk vej end Davis at undersøge og forklare beslutningskaos og det decentraliserede amerikanske system. Hans bog er som den foregående baseret på et stort amerikansk trykt og især utrykt materiale.

Modsætningen mellem udspillene fra Roosevelt og fra SD og diplomaterne i Østeuropa søger Lundestad at forklare ved en generel beskrivelse af amerikansk udenrigspolitik som værende i et spændingsforhold mellem en overordnet målsætning om universalisme og en praktisk gennemførelse af en modifikationsfaktor (som Roosevelts realisme, den militære udvikling m.v. står for). Universalismen var det fra Wilsons tid kendte ønske om at udbrede de amerikanske ideer om fri handel og frie folks frie selvbestemmelse over alt i verden. For alene dette ville sikre en varig fred. Det var den liberale drøm fra det 19. årh. omsat til amerikanske slagord. Som de i det 19. årh. havde svaret til Englands økonomiske situation, svarede de nu til USA's. Fri adgang til råstoffer (f.eks. i andres kolonier), frit marked m.v. passede til den stærke amerikanske økonomi efter 1945,

¹⁰ Med undertitlen: Universalism in an area not of essential interest to the United States.

medens et skrantende England længe havde indset nødvendigheden af toldbeskyttelse for at overleve. At den amerikanske politik ikke selv var uden modsigelser ændrer ikke ved det forhold, at den amerikanske ledelse offentligt fastslog de liberale ideer – og helst ville have dem alment accepteret. Magtbalance, imperialism, kolonistyre og indflydelsessfærer var af det onde – selv om USA nidkært vogtede over Monroe doktrinen angående Latinamerika og heller ikke undså sig for at beskytte amerikanske fragtinteresser eller sikre sig ved høje toldmure eller andre præferencetafter for at holde europæisk eller japansk konkurrence væk. Såvel den engelske som den sovjetiske politik var på en række punkter imod disse idealer.

Medens Lynn Etheridge Davis både i sin fremstilling og i sin konklusion polemiserer imod revisionisternes opfattelse af, at USA startede Den kolde Krig om Østeuropa ved at nægte Sovjet en berettiget indflydelsessfære dér, så giver hun alligevel revisionisterne ret på den måde, at hun mener, at opretholdelse af Atlantic Charter principperne måtte betyde en amerikansk-sovjetisk konfrontation. Hun mener blot ikke, at den amerikanske ledelse forudså, endsige tilsigtede en sådan udvikling.

Lundestad giver ved sin detaljerede skildring frem til 1947 en endnu skarpere tolkning, jfr. den provokerende titel. Han viderefører Davis' hovedtese om den manglende amerikanske politik i Østeuropa. I højere grad er han dog opmærksom på, at hele den liberale ideologi passede fint til USA's økonomiske interesser. Og hvor denne ikke passede, blev den heller ikke brugt. Han fremhæver dog, at den amerikanske interesse i Østeuropa var indirekte. Vigtigst for USA's handel og investeringer var Vesteuropa og Latinamerika. Østeuropa havde USA altid haft meget ringe handel med. Men amerikanerne så, at den østeuropæiske og vesteuropæiske økonomi hang sammen. USA var således interesseret i udviklingen i Østeuropa for at få de bedst mulige forhold i Vesteuropa. Det samme gjorde sig gældende sikkerhedspolitisk. Sovjetisk dominans i Østeuropa ville betyde en trussel for det Vesteuropa, USA var mest interesseret i. Ifølge Lundestad ophørte en aktiv amerikansk politik om Østeuropa i december 1945. Dens sigte havde været at forhindre at blive lukket ude fra området. På det tidspunkt var Yalta-erklæringen om de frie valg reelt opgivet. For ellers ville det komme til en storkonflikt, og det ønskede amerikanerne ikke om Østeuropa.

Den provokerende titel har ikke fuld dækning i bogens fremstilling, for selvfølgelig førte amerikanerne en politik i området. Men titlen er nok mere ment som en udfordring til det modsatte syn, nemlig at USA af økonomiske grunde skulle have satset meget på at holde Østeuropa i den

demokratiske sfære. Og her er Lundestads bog et nyttigt og nøgternt korrektiv, for USA gjorde meget lidt i den region.

Men noget gjorde USA dog – og det er bogen fuld af eksempler på.

Man forsøgte at stille politiske betingelser for lån, f.eks. i 1946 til Polen. Det lykkedes formelt, men ikke reelt, for den polske regering overholdt ikke det lovede. Man prøvede august 1945 at få gjort den rumænske regering mere repræsentativ. Karakteristisk for den amerikanske politik var dog ifølge Lundestad noget helt andet – rådvildhed, afmagt og ulyst til en konfrontation med Sovjet i Østeuropa. For amerikanerne vidste, at de måtte tabe, da de ikke ville en militær konflikt.

I sin historiografiske indledning og sin konklusion stiller Lundestad sig kritisk til både traditionalister og revisionister. De første kritiseres for deres manglende betoning af økonomiske motiver og skematiske opfattelse af Sovjets planmæssige, sammenhængende, aggressive politik. Hvor Davis til sidst (s. 394) nøjedes med et suk over besværet med at udforske Sovjets politik, har Lundestad lavet et tillæg om Sovjets politik over for Østeuropa. Han påviser her, hvor varieret og moderat Sovjet handlede, selv om hans hovedsyn er, at Den Røde Hærs tilstedeværelse var en afgørende faktor for udviklingen i Østeuropa. For den lokale støtte var de fleste steder meget ringe som basis for kommunistisk styre. Han tillægger dog også Vestens politik en væsentlig del af ansvaret for Sovjets politik, f.eks. med stramningen i Ungarn og Tjekkosllovakiet i 1947.

Revisionisterne modtager dog de hårdeste hug, især i selve fremstillingen, der på utallige punkter, ved en nøje empirisk undersøgelse, afliver mange af de ekstreme revisionisters påstande. Trods balanceforsøget er Lundestad som empiriker nødt til at afvise revisionisternes syn på USA's aggressivitet, på dets store økonomiske interesser i Østeuropa, og på USA's støtte til reaktionære højre regeringer for at undgå en underminering af kapitalismen. Lundestad er klar over, at den grove opdeling af historiografien er en forenkling, men hans hovedindsats er heller ikke at skrive en historiografi, men selv at bidrage med ny forskning. Og det tør siges, at det er lykkedes godt, hvilket også bekræftes af den specialforskning, der er kommet efter hans værk.¹¹

Enkelte interessante træk skal fremdrages. Lundestad påviser, hvordan den manglende amerikanske interesse for Balkan tydeligt ses i den militære udvikling 1943-44, hvor amerikanerne ikke gav efter for engelske

¹¹ Se Lundestads debat med opponenterne i: *Historisk Tidsskrift (norsk)*, 1977, no 2, s. 173-202 (s. 194 med liste over anmeldelser i ikke-norske tidsskrifter). Hertil kan føjes en ikke uventet skeptisk polsk anmeldelse i: *Przegląd Historyczny. Warszawa*, 1981, s. 778-781. Østeuropæerne har jo med glæde iagttaget den revisionistiske forskning i Vesttyskland og i USA (Fritz Fischer, G. Kolko m.fl.).

ideer om et fremstød op gennem Sydøsteuropa. Amerikanerne var også uvillige til at engagere sig i Jugoslavien og i Østrig. De afviste at erobre Berlin eller Prag. De afviste også at udnytte deres militære tilstedeværelse i 1945 i Tjekkosllovakiet og i den zone i Tyskland, som var tildelt Sovjet, til politisk pression. Begge blev rømmet i 1945 uden de politiske handler, som Churchill havde foreslået. Lundestad afviser bestemt, at amerikanerne sommeren 1945 forsøgte atomvåbenafpresning for at afværge en ensretning i Østeuropa og for at sikre frie valg. Gang på gang fremhæver han, at den amerikanske ledelse ikke fulgte engelske råd eller råd fra egne diplomater i Østeuropa om en fastere kurs over for Sovjet. Han afviser forestillingen om, at skiftet fra Roosevelt til Truman betød et politisk skifte. Der var en ny, barskere stil, men linjen var den samme. I det polske spørgsmål viste Truman sig tværtimod mere kompromisvillig end Roosevelt. Ikke mindst vurderingen af udenrigsminister Byrnes' diplomati i 1945 må føre til den konklusion, at der var ringe amerikansk interesse for at gøre Yalta-erklæringen til et konfliktpunkt med Sovjet. Amerikanerne søgte med de få midler de havde (som f.eks. protester, ikke-anerkendelse af de nye regeringer og nægtelse af amerikanske lån) at afværge udviklingen i Østeuropa, men indsatsen var spag og blev hurtigt opgivende.

Dette ses ikke mindst i SD's reaktion på de stadig mere desperate nødråb fra de amerikanske embedsmænd, der vidste noget om Sovjets adfærd; det være sig A. Harriman og G. Kennan i Moskva, eller diplomaterne i Østeuropa, som Arthur Bliss Lane i Polen (1945-47), Burton Y. Berry i Rumænien, Maynard Barnes i Bulgarien, Laurence Steinhardt i Tjekkosllovakiet og H. F. A. Schoenfeld i Ungarn. Alle gav de alarmerende beretninger om sovjetiske krænkelser af Yalta-erklæringen, ingen fik opbakning fra SD, der enten ikke svarede, var rådvild eller som oftest afviste at indlede en hårdere kurs. Lundestad kan her for perioden 1945-47 overbevisende dokumentere, at Lynn Etheridge Davis' tese for tiden indtil 1945 holder: Washingtons interesse for Østeuropa var ringe.

De mange nye detaljer kan ikke omtales her. Men som særlig interessant fremhæver Lundestad, at den amerikanske politik over for de nye regimer i Østeuropa ikke kun afhang af disse landes faktiske politik, men også af forventningerne til den. USA havde f.eks. store forventninger til Tjekkosllovakiet. Det var en allieret nation; det ønskede at spille en brobyggerrolle mellem øst og vest. Tjekkosllovakiet opfyldte mere end nogen anden nation rollen som det Stalin kaldte en »venligtsindet regering« ved den sovjetiske vestgrænse. Ved annektionen af Karpatho-Ukraine i 1945 fik Sovjet jo direkte grænse til Tjekkosllovakiet. Som en undtagelse i Østeuropa havde landet gode demokratiske traditioner fra

mellemløbetiden. Det stod i en østeuropæisk sammenhæng økonomisk højt. Den borgerlige præsident E. Beneš kunne være en garant for en moderat udvikling. Alligevel afbrød USA fra september 1946 den økonomiske hjælp til landet. Og selv om Lundestad påviser, at den amerikanske ledelse internt ikke var enig om denne kurs, så blev den dog fastholdt. Årsagen var ikke så meget striden om erstatninger for nationaliseret amerikansk ejendom som en dyb skuffelse over, at Tjekkoslaviet uden større synlig sovjetisk indgriben eller pres, fulgte Sovjet på de utallige internationale konferencer. Hovedgrunden til den amerikanske afbrydelse var en omvurdering i 1946 af hele forholdet til Sovjet, og ikke specielt tjekkoslovakiske forhold. Det voksende pres fra den amerikanske opinion om ikke at øde skatteyderpenge på stater, der støttede Sovjet og dermed kommunismens udbredelse, fik SD til at sige fra. Den amerikanske ledelse havde afskrevet Tjekkoslaviet mindst et halvt år før februar 1948. For den indså, at Marshall-planen måtte medføre, at Tjekkoslaviets relative indre frihed ville ophøre.

En anden modpol er den amerikanske vurdering af udviklingen i Ungarn. Selv om dette land hurtigt fik betydelig mindre indre frihed end Tjekkoslaviet, så blev Ungarn det land i Østeuropa, der længst, helt til 1947, fik amerikansk økonomisk støtte. Nok var amerikanerne skuffede over Husmandspartiets fjelighed over for de voksende sovjetiske indgreb, men de forstod, at det – helt modsat situationen i Tjekkoslaviet – foregik under ydre tvang. Amerikanerne så således på sindelaget hos de ungarske, ikke-kommunistiske ledere, og ikke på karakteren af den faktiske ungarske politik.

Det er også værd at fremhæve, at Lundestad ikke mener, at dominoteorien, der dukkede op i 1947, kun var til brug for offentligheden. Tværtom, den optrådte i utallige interne overvejelser. Den amerikanske ledelse frygtede dog ifølge Lundestad ikke sovjetisk angreb og dermed krig i 1947, men en indre, glidende overgang til kommunisme, som det sås i Ungarn maj 1947, hvor statsminister F. Nagy måtte gå af. Især udviklingen i Frankrig og Italien, der begge havde store kommunistpartier, vurderede amerikanerne som alarmerende. Løsenet var derfor ikke befrielse af Østeuropa, men styrkelse af Vesteuropa – og dermed en reel afskrivning af amerikansk indflydelse i Østeuropa. Rumænien og Bulgarien opgav USA i øvrigt hurtigt. De var økonomisk uinteressante og var snart fast i Sovjets fold.

Lundestad er således enig med Lynn Etheridge Davis i, at Østeuropa blev det første stridsområde i Den kolde Krig. Erfaringerne derfra farvede det vestlige syn på Sovjets adfærd andre steder. Men de er også enige om, at Østeuropa i sig selv stod lavt i den amerikanske prioritering.

Enighed er der også om, at amerikanerne intet havde mod reformer i Østeuropa. De støttede f.eks. jordreformerne i Ungarn og dermed Husmandspartiets linje. USA havde ingen kommentarer til det reformprogram Beneš april 1945 aftalte med kommunister og socialdemokrater. Amerikanerne støttede Mikołajczyk i Polen, fordi han havde brudt med regimet før 1939 og gik ind for jordreformer. I Rumænien og Bulgarien støttede USA også moderate reformtilhængere fra bondepartierne som J. Maniu og N. Petkov. USA viste ringe sympati for antisovjetiske højrefolk som de polske generaler W. Anders og T. Bór-Komorowski (leder af Warszawa-opstanden i 1944), socialisten T. Arciszewski (leder af den polske eksilregering fra nov. 1944) og kardinal Mindszenty i Ungarn. Der var derimod en negativ reaktion fra Truman-administrationen på nationaliseringen af industrierne, f.eks. i Tjekkosllovakiet. Vigtigst var dog ifølge Lundestad landenes placering i den voksende øst-vest konflikt, samt graden af sovjetisk indflydelse i landenes økonomi, d.v.s. hvor meget andre (herunder USA) blev udelukket fra handel og investeringer – og det selv om området økonomisk var marginalt for USA. Med rette fremhæver Lundestad, at universalismen ikke kun blev delt af amerikanerne, men var en ideologi, der havde bred støtte i Vesteuropa og var populær i flertallet af befolkningerne i Østeuropa.

Eet af Lundesteds vigtige hovedresultater, nemlig påvisningen af modsætningsforholdet mellem de amerikanske østeksperters vurdering af Sovjets adfærd på den ene side og henholdsvis SD og den politiske ledelses anderledes opfattelse på den anden side, er blevet uddybet og bekræftet i det sidste af de værker, der her skal omtales om USA og Østeuropa. Det er *Hugh de Santis: The Diplomacy of Silence. The American Foreign Service, the Soviet Union and the Cold War, 1933-47. Chicago UP, 1980.* Lynn Etheridge Davis beskæftigede sig udførligt med SD's holdning indtil 1945, Lundestad stillede i højere grad SD's og henholdsvis præsidenternes og politikernes opfattelser over for hinanden, de Santis koncentrerer sig helt om embedsmændenes syn, såvel i Washington som på diplomatposterne. Han belyser embedsmændenes baggrund, gruppepresset, korpsånden i udenrigstjenesten. De Santis er selv ansat ved SD som forsker. Hans indfaldsvinkel er mere snæver og speciel end de andre værkers, men da hans eksempelstof især angår diplomater i Østeuropa 1944-47 har bogen i høj grad interesse i denne sammenhæng. Det skal dog straks fremhæves, at bogen viser, at amerikansk politik hverken blev udformet af diplomaterne eller deres kolleger i Washington, men af præsidenterne og deres rådgivere i samspil med Kongressen og offentligheden.

Bogen påviser den langsomme professionalisering af amerikansk uden-

rigstjeneste efter 1920, herunder uddannelsen af en række Sovjet-eksperter. Det vises, hvordan disse fra 1933 svinger i opfattelsen af Sovjet. Den begyndende optimisme ændredes fra 1936 (med Stalins udrensninger) til en meget pessimistisk vurdering af Sovjetsamfundet, der nåede et lavpunkt ved Hitler-Stalin samarbejdet 1939-41. Det forbløffende ved bogen er dokumentationen for, hvordan selv kyndige folk i 1943-44 – og flere endda endnu længere – fortrængte denne viden om Sovjetsystemet og lod sig rive med af den almindelige amerikanske begejstring for den store sovjetiske krigsindsats. De Santis' sociologisk orienterede undersøgelse giver den forklaring, at det amerikanske diplomati i den lange isolationsperiode efter 1919 ikke var vant til at foretage analyser og stille forslag om alternative kursretninger. Fact-rapportering og ikke-indblanden i andre landes forhold var, hvad bureaukratiet krævede af diplomati- et. Gruppepres og karrierehensyn fremmede ikke selvstændige initiativer, kort sagt: embedsmændene fulgte de politiske retningslinjer. Det samme sås i 1946, da Truman, politikerne og Kongressen omvurderede Sovjet: pludselig vældede al den gamle viden om Sovjetsystemet op igen hos topembedsmændene i Washington.

Den ene side af undersøgelsen handler således om embedsmænds manglende risikovilje og manglende eget initiativ. G. Kennan var her en egensindig undtagelse, og hans selvstændighed blev ikke påskønnet i bureaukratiet. Først med sin analyse i det berømte »lange telegram« fra Moskva af 22. februar 1946 blev Kennan en tid betragtet som en stor vismand. Ikke fordi han sagde noget nyt, men fordi politikerne nu pludselig var villige til at lytte til hans råd om en anderledes kurs over for Sovjet. Den anden side, der interesserer mest i denne sammenhæng, er de Santis' indgående skildring af erfaringerne fra de amerikanske diplomater i Østeuropa efter 1944.

Konklusionen hos Lundestad bekræftes her fuldt ud. De amerikanske diplomater mente, at det var deres opgave at sørge for, at Yaltaerklæringen om frie valg skulle udføres. SD modsagde dem principielt ikke. Men det ses, at diplomaterne, der af gode grunde stod med de praktiske problemer, gang på gang i konkrete sager ingen opbakning fik fra Washington. De påpegede den voksende kommunistiske ensretning, gav råd om at afværge det, men modtog ingen støtte hertil. Dette førte til vidt forskellige reaktioner.

Bliss Lane i Polen og Barnes i Bulgarien var yderst aktive og førte nærmest et personligt korstog mod kommunisterne. Begge blev desavoueret af SD. Andre som Schoenfeld i Ungarn og H. Shantz og W. Fraleigh i Jugoslavien samt Berry i Rumænien indtog i stigende grad en rent opgivende holdning. For alle var det personligt en oprivende oplevelse.

Bliss Lane drog i 1947 konsekvensen af »the diplomacy of silence«, det at embedsmændene ikke åbent måtte berette om den sovjetiske adfærd for ikke at forstyrre det bredere amerikansk-sovjetiske samarbejde. Efter det polske valg i januar 1947, der var præget af valgtryk og svindel, opgav han sin post med det udtrykkelige formål at skrive og tale i USA om overgrebene. Påvirkningen af den amerikanske offentlighed skulle være vejen til en ny politik, tavsheden skulle brydes.

Det kan bemærkes, at de Santis polemiserer mod Daniel Yergins skematisk opfattelse af en såkaldt Yalta- og en Riga-gruppe i den amerikanske ledelse.¹² Få af diplomaterne mente hele tiden det samme, selv en så konsekvent person som Kennan skiftede flere gange mening om Sovjet. De Santis' kritik af de amerikanske østdiplomaters overvurdering af den ekspansive karakter af Sovjets politik er ikke overbevisende, og den er selvfølgelig hvad de Santis selv gør opmærksom på, uden grundlag i nøje viden om den sovjetiske beslutningsproces. Hans kritik af, at de amerikanske diplomater kun omgikkes eliten fra før 1939 og lod sig præge af den, er forkert. Han henviser til bondepartilederne – der jo netop ikke tilhørte denne tidligere elite! Først i foråret 1947 havde de amerikanske diplomater i Østeuropa den personlige tilfredsstillelse at kunne se, at deres råd om forholdet til Sovjet nu var blevet officiel amerikansk politik. På det tidspunkt var det imidlertid blevet for sent for en aktiv amerikansk politik i Østeuropa.

Værker, der behandler USA's forhold til et enkelt land, har hovedsagelig drejet sig om Polen. *Piotr S. Wandycz: The United States and Poland. Harvard UP, 1980*, giver en oversigt over de polsk-amerikanske relationer fra delingerne i 1700-tallet til langt ind i Giereks periode i 1970'erne. Wandycz er kendt for sine dybtgående analyser af Polens stilling mellem stormagterne 1917-25 og for et utal af artikler i eksilpolske og amerikanske tidsskrifter om polske problemer i det 20. årh. Ud fra en dyb forståelse af polsk, russisk og sovjetisk tankegang og historie giver han en skarp vurdering af den amerikanske politik, specielt under Roosevelt.

Hans synspunkt er, at Polen blev et offer for stormagternes spil, at Roosevelts diplomati i Yalta februar 1945 viste, at han i valget mellem støtte til princippet om national selvbestemmelsesret i Østeuropa og et stormagtssamarbejde med Sovjet altid valgte det sidste. Derimod anlægger han en forstående tolkning over for Stalins reaktion på den senere amerikanske skuffelse over, at Yalta-erklæringen ikke blev opfyldt. For

¹² Anmeldelse af Daniel Yergin, se *Historisk Tidsskrift*, hæfte 1, 1981, s. 339-341.

Sovjet brød ikke de forventninger, som USA realistisk kunne have om sovjetisk adfærd i Østeuropa.

Man mærker her en stille undren hos forfatteren over, at amerikanerne i Yalta virkelig kunne være så naive at tro, at Stalins tilsagn om frie valg ville svare til vestlige forestillinger herom. For en forsker, der selv nøje har beskrevet den polsk-sovjetiske krig i 1920, med et første forsøg på at indsætte en polsk, kommunistisk regering ved hjælp af sovjetiske bajonetter under ledelse af den senere leder af det russiske hemmelige politi, Feliks Dzierżyński, forekommer en sådan naivitet selvfølgelig helt uvirkelig. Situationen i 1944 var jo tilmed langt gunstigere for Sovjet end i 1920.

Wandycz tilslutter sig, ud fra polsk økonomisk forskning om mellemkrigstiden, det synspunkt, at USA havde ringe økonomisk interesse i Polen og i Østeuropa, og at det handlede derefter. Han udøver en mild kritik af bondelederen St. Mikołajczyks taktik efter sin hjemkomst til Polen i 1945. Den hvilede på en forestilling eller et håb om vestlig støtte, der var urealistisk. Han påpeger også demoraliseringen i Bondepartiet allerede før valget i januar 1947, og ser årsagen ikke kun i den kommunistiske terror, men også i den interne uenighed om en partitaktik, der uundgåeligt måtte medføre konfrontationer, som Bondepartiet under de givne forhold ville tabe. Det ses således i denne fremstilling, at omkostningerne for den amerikanske offentlige retorik blev betalt af de østeuropæiske politikere, der troede på den eller *ville* tro på den, da det var deres chance for at få indflydelse. Wandycz gør på den anden side også opmærksom på, at Stalins mulige forsøg på at finde en samarbejdsvillig borgerlig politiker (en polsk Beneš) ophørte sidst i juni 1944. Fra da af fik den kommunistiske gruppe grønt lys. Wandycz konstaterer generelt, at han ikke har fundet megen hjælp i revisionisternes værker, da disse netop om USA's forhold til Østeuropa er svagest funderet. Han kalder den amerikanske politik efter 1945 for forvirret og ukoordineret. Polen modtog betydelig statslig og privat amerikansk økonomisk hjælp. Gamle sympatisører af Polen som tidligere præsident H. Hoover og tidligere Warszawa-ambassadør H. Gibson besøgte i 1946 Polen. Dilemmaet var dog i 1946-47, om USA skulle skelne mellem den polske regering, hvis kurs man ikke ville støtte, og det polske folk, som man gerne ville hjælpe. Wandycz konstaterer til slut, at Polen oftest blev kasterbold i amerikansk indenrigspolitik, og han er meget opmærksom på det problem, at amerikanske ledere har et behov for at »sælge« deres udenrigspolitik på en for voldsom måde.

To monografier af Richard C. Lukas beskriver i detaljer de polsk-amerikanske relationer fra 1941 til 1947. Et meget stort trykt som utrykt polsk og amerikansk materiale er basis for bogen, *The Strange Allies. The*

United States and Poland, 1941-45. The University of Tennessee Press, Knoxville, 1978. Bogen er den første dybtgående skildring af USA's forhold til det polske problem under Den anden Verdenskrig. Meget har været kendt ved den udførlige behandling netop Polen har fået i den tidligere generelle litteratur og via erindringerne, ikke mindst Churchills. Men denne samlede fremstilling viser endnu skarpere den amerikanske politik, herunder også den indenrigspolitiske komponent, der så tit inddrages i vurderingen af polsk-amerikanske relationer. Den beskriver både de polsk-amerikanske organisationers syn og den amerikanske opinion (presse, tidsskrifter m.v.) om Polen og Sovjet.

Bogen viser med al tydelighed, at Roosevelt ved sine forhandlinger med England og Sovjet primært var interesseret i et godt samarbejde med Sovjet. De mange (eksil)polsk-sovjetiske stridigheder fra 1941 var derfor uvelkomne og skulle neddysses eller løses til Sovjets tilfredshed. Den amerikanske uvilje til fra 1943 at beskæftige sig med Katyn-sagen var blot et af mange tilfælde. Når denne holdning ikke klart blev tilkendegivet over for eksilregeringen i London, skyldtes det hensyn til Atlantic Charter og til mulige polsk-amerikanske reaktioner i valgåret 1944. Lukas påviser, ikke alene ved udsagn fra Roosevelt, men også ved en række amerikanske handlinger, hvor ringe den amerikanske støtte til eksilregeringen var, når det drejede sig om sager, der kunne føre til konflikt med Sovjet – og det kunne de fleste! USA's militær frarådede f.eks. en polsk opstand i Warszawa, hvis der ikke var et samarbejde med Den Røde Hær. Da polakkerne alligevel gjorde oprør, var amerikanerne, i modsætning til englænderne, ikke særligt villige til at presse Stalin til at hjælpe de polske oprørere. Gennemgående viser Lukas, hvordan englænderne med undren og kritik så på Roosevelts holdningsløshed og eftergivenhed. De opfattede denne holdning som en farlig opmuntring til russerne om at stille yderligere krav. Lukas mener f.eks. at kunne påvise, at netop et amerikansk udspil i juni 1944 var årsag til, at Stalin gav de polske kommunister grønt lys og derfor afbrød de uformelle sovjetiske forhandlinger i London med eksilregeringen. Det påvises også, at den omvurdering af den sovjetiske politik, som Warszawa-opstanden og den udeblevne sovjetiske hjælp gav anledning til hos de amerikanske diplomater i Moskva som A. Harriman og G. Kennan, *ikke* blev godtaget i Washington, og ingen effekt fik. Det polske problem var og blev et irriterende og forstyrrende element i det ønskede amerikansk-sovjetiske samarbejde. Som andre forfattere ser Lukas ikke en substansforskel, men en stilforskel i Roosevelts og Trumans politik foråret 1945. For begge præsidenter var et samarbejde med Sovjet vigtigere end eksilpolske ønsker. Typisk for magtforholdene ved krigens slutning var det, at

medens USA under krigen konsekvent havde overladt Polen-problemet til England, så var det i Potsdam i juli 1945 amerikanske forslag, der afgjorde grænse- og regeringsproblemerne – og det med større eftergiveness over for russerne end englænderne havde tænkt sig. Bogen viser således, at den engelsk-amerikanske uenighed gav russerne bedre muligheder for at fremme deres maksimale mål – og på polakernes bekostning.

Lukas skildrer, hvordan den prosovjetiske opinion i USA (fra 1941) i de afgørende år 1943-45 nåede et sådant klimaks, at det i overvejende grad var Polen og dens eksilregering, der blev kritiseret som et irriterende element i Den Store Alliance. Det bratte stemningsskift i vurderingen af Sovjet sås bl.a. ved, at »Time Magazine« i 1943 gjorde Stalin til årets mand – medens han i 1940 blev anset for den mest tyranniske mand! Amerikanske film om det herlige Sovjet-demokrati var endog så gode, at Sovjet selv importerede dem til fremvisning for russerne. Medierne skabte således, under stærk inspiration fra den amerikanske regering, en illusion om, at de tre stormagter kæmpede for samme demokratiske ideer. Dette skadede en seriøs behandling af polske problemer.

Forfatteren når til den slutning, at hverken den polsk-amerikanske presse eller organisationer som Den Polsk-Amerikanske Kongres (dannet maj 1944) formåede at påvirke hverken den amerikanske opinion eller den amerikanske regering til at indtage en fastere kurs over for Sovjet. Selv i valgåret 1944 undlod Roosevelt at ændre kurs – og efter valget foretog han handlinger (f.eks. Yalta-aftalen), der af polsk-amerikanernes store flertal blev anset for at være forræderi af deres sag. Såvel Roosevelts som senere Trumans politik i polske problemer skuffede dem dybt.

Bogen viser således med stor klarhed, at den amerikanske ledelse vedrørende det østeuropæiske land, der af flere grunde interesserede den mest, ikke siden sommeren 1945 var villig til at gøre noget, der kunne forstyrre det overordnede mål, samarbejdet med Sovjetunionen. Fra USA fik Polen mere sympati end støtte under krigen. Lukas anfører, at efter Potsdam lå amerikanske forhåbninger alene i, at Sovjet ville tillade frie valg, at det ville resultere i en venligtsindet, men ikke kommunistisk polsk regering, og at amerikanske lån ville fremme en sådan udvikling. Amerikanerne ville ikke anfægte den dominerende sovjetiske position i Polen, men de ønskede ikke et underkuet Polen. Lukas' næste bog om tiden 1945-47, viser, hvordan selv dette beskedne amerikanske mål ikke blev opfyldt.

Titlen, *Bitter Legacy. Polish-American Relations in the Wake of World War II. The University of Kentucky Press, 1982*, hentyder til Lukas' hovedopfattelse. Den bitre arv i det fælles forhold bestod i, at Roosevelts krigstidspolitik

med at overlade polske spørgsmål til russerne fortsatte uændret efter 1945. Ud fra polsk og amerikansk trykt og utrykt materiale beskæftiger han sig både med Bliss Lanes virke i Polen 1945-47, med SD's reaktioner samt med den amerikanske og polsk-amerikanske opinions og eksilregerings opfattelser. Han bekræfter til overflod, at Bliss Lanes råd til SD om Polen *ikke* blev fulgt. Han påviser, at nedkølingen i de polsk-amerikanske relationer fra efteråret 1946 til foråret 1947 fulgte den generelle amerikanske omvurdering af Sovjet. Svindelvalget i januar 1947 bekræftede det synspunkt, at der ingen grund var til at smide penge ud på et land, hvis politiske system gik modsat af amerikanske ønsker. På lignende måde viser han, at den amerikanske opinion 1946-47 langsomt begyndte at skifte syn på Polen på grund af denne omvurdering af Sovjet.

Men i 1945 og det meste af 1946 var Truman-administrationen dog stadig uvillig til at lytte til den ekstremt antisovjetiske kritik, der siden foråret 1944 havde lydt fra polsk-amerikanske organisationer. Fremtrædende polske generaler med et kendt antisovjetisk image som W. Anders og K. Sosnkowski blev endnu i 1946 nægtet visum til USA. Resultatet var da også, at mange polsk-amerikanere ved Kongresvalget i november 1946 stemte republikansk. Hele Byrnes' diplomati 1945-46 viste ligeledes, at Polen ikke var et vigtigt spørgsmål for den amerikanske ledelse. Byrnes' berømte Stuttgart tale september 1946 vakte tilmed alvorlig bestyrtelse i *alle* polske kredse. Den gav Sovjet og de polske kommunister (PPR) alletiders propagandamateriale mod den vestligt orienterede St. Mikołajczyk. Det var jo nu klart, at USA støttede tyske krav på bekostning af polske i Oder-Neisse problemet. Forfatteren kritiserer Mikołajczyks taktik efter 1945. Han begik nemlig Roosevelts fejl over for sine vælgere og endog også over for sine nærmeste medarbejdere i Bondepartiet. Han foregøglede dem, at han i 1945 vendte hjem til Polen, fordi han havde engelske og amerikanske løfter om støtte mod Sovjet og mod de polske kommunister. Dette var ikke sandt. Tværtimod lod Bliss Lane ham klart forstå de meget snævre grænser for amerikansk støtte. Et privat notat viser også, at Mikołajczyk i 1945 meget vel forstod dette, og at han var uden illusioner af nogen art.

Tiden 1945-47 viste, at amerikanske forhåbninger om en vis indflydelse via frie valg og økonomisk støtte var uden grundlag, for Sovjet ville ikke tillade det i sin sfære. Frie valg ville jo fjerne kommunisterne (PPR), der selv var pinligt klare over deres ringe støtte i befolkningen. Truman-Byrnes fulgte ikke de mange råd om en hårdere kurs – fra Bliss Lane, fra englænderne og fra de polsk-amerikanske organisationer. Først i løbet af 1946 og især efter det polske valg januar 1947 kom et skifte – men med den negative følge, at de polsk-amerikanske relationer i løbet af få år kom

ned på et nulpunkt, såvel i det kulturelle som i det økonomiske samarbejde. Ifølge Lukas var det således ikke aggressivitet eller aktivisme, der prægede den amerikanske politik over for Polen, men eftergiveness og til sidst passivitet og afvisning af samkvem med det officielle Polen. Lukas mener dog, at en mere smidig person end Bliss Lane måske kunne have skabt nogle åbninger, da situationen i Polen op til 1947 var mere flydende end ofte antaget.

Tjekkoslaviet var det andet land i Østeuropa, der interesserede den amerikanske ledelse efter 1945. Dets brobyggerrolle er tidligere nævnt. Udviklingen dér kunne være et vigtigt barometer for forholdet mellem øst og vest. Det er derfor ikke sært, at der findes en monografi om USA's forhold til netop dette land, nemlig *Walter Ullmann: The United States in Prague, 1945-48. Columbia UP, 1978*. Desværre er bogen meget snæver i sigtet og i sit kildegrundlag. Det er næsten kun en gennemgang af den amerikanske ambassadørs, L. Steinhardt, syn, baseret på dennes papirer. Bogen giver dog et instruktivt indblik i denne amerikanske diplomats tolkninger af udviklingen i Tjekkoslaviet og af SD's reaktioner.

Ullmanns bog viser, at den amerikanske ambassadør i Prag fra 1945, der tidligere havde været ambassadør i Sovjet 1939-41, ikke havde særlig viden om eller forståelse for Tjekkoslaviets problemer. Han havde, jvf. de Santis' redegørelse, som så mange amerikanske diplomater ingen træning i at give langsigtede analyser eller i at stille forslag om, hvilken kurs SD burde følge. Hvad værre var – SD havde heller ingen gennemtænkt, sammenhængende politik over for Tjekkoslaviet, så resultatet blev, at de borgerlige politikere, der havde håbet på en brobyggerrolle mellem USA og Sovjet ikke fik meget at støtte sig til i Vest.

Ullmann kritiserer den amerikanske politik, især da Titos Jugoslavien efter bruddet med Stalin juni 1948 fik betydelig amerikansk hjælp, medens Tjekkoslaviet efter september 1946 intet fik, selv om forholdene dér var langt friere end i Titos eetpartistat. Den amerikanske propagandainsats var også ringe. Den amerikanske økonomiske politik (i form af lån) var halvhjertet, ja rent ud inaktiv. Det hele viste en mangel på interesse for Tjekkoslaviets skæbne fra efteråret 1946. Den amerikanske politik karakteriseres som usmidig og uden forståelse for de tjekkoslovakiske politikeres særlige vilkår.

Det må fremhæves, at den amerikanske ambassadør, der mere virkede som iagttager end som aktør, ikke mente, der var nogen direkte sovjetisk indgriben ved omvæltningen februar 1948. Steinhardt beundrede de tjekkoslovakiske kommunisters aktivisme, organisationstalant og gå-på-mod. Samtidig kritiserede han de borgerliges indre splid og store forsagthed. Steinhardt var dog udmærket klar over grunden hertil. Såvel

erfaringen fra 1938 som fra 1945 (amerikanerne afslog at erobre Prag og dermed støtte opstanden i byen) viste tjekkoslovarerne, at der ingen støtte var at hente fra Vesten. Rammerne for den borgerlige politik var således bestemt af Sovjets hensigter. Tjekkoslovakiet var ved størstedelen af sine grænser omgivet af Den Røde Hær, selv om denne samtidig med amerikanerne rømmede selve Tjekkoslovakiet i december 1945. Kommunisten sad på nøgleposter i regeringen, havde kontrol med politiet og betydelig indflydelse i hæren og lokalstyret. USA's politik betød også, at Tjekkoslovakiet var tvunget til at søge endog mere orientering i retning af Sovjet end ellers.

Ullmanns bog tegner således et billede af en meget lidt aktiv amerikansk politik angående Tjekkoslovakiet – en politik, der slet ikke retfærdiggjorde det ramaskrig omvæltningen i februar 1948 vakte. Den amerikanske ledelse havde for længst afskrevet Tjekkoslovakiet, og de borgerlige tjekkoslovakiske politikere handlede herefter.

Det kan her tilføjes, at præsident Beneš givet i sin prosovjetiske kurs var præget af München-erfaringen fra 1938. Hans utrolige, helt frivillige eftergivenhed over for de russiske ledere fremgår i hvert fald af de meget afslørende tjekkoslovakiske referater, V. Mastny har offentliggjort af de samtaler, Beneš havde med Stalin i Moskva december 1943.¹³

To nyere bøger kaster lys over den amerikanske politik over for Østeuropa ved brug af engelsk arkivmateriale og ved belysning af de engelsk-amerikanske relationer under og efter krigen. Den ene er *Terry H. Anderson: The United States, Great Britain, and the Cold War, 1944-47. University of Missouri Press, Columbia and London, 1981*. Bogen rummer ikke specielt meget om den amerikanske politik over for Østeuropa, men denne side af den amerikanske politik behandles som en del af diskussionen mellem englænderne og amerikanerne om, hvilken politik det var bedst at føre over for Sovjet.

Terry viser klart, at der ingen forskel var hos den konservative Churchill siden 1944 og Labours kraftfulde udenrigsminister Ernest Bevin fra 1945 i vurderingen af Sovjet: dets stormagtsambitioner var farlige og skulle imødegås. Dette skulle ske via et nøje samarbejde med USA, for alene magtede England det ikke. Men Terry påviser ligeså klart, at denne engelske politik indtil 1946 var aldeles uden genklang i den amerikanske ledelse. Han føjer en nuance til debatten om betydningen af skiftet Roosevelt-Truman i april 1945. Churchill var i de sidste

¹³ Jaromír Smutný: *The Beneš-Stalin-Molotov Conversations in December 1943: New Documents i: Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, 1972, s. 367-402.*

uger af Roosevelts liv ved at få overbevist denne om, at Sovjet brød sine løfter fra Yalta, og at en enig og fast vestlig politik var det passende svar. Han viser, hvordan Truman i starten fortsatte denne hårdere kurs fra Roosevelts sidste uger – men også hvordan Truman i løbet af få uger vendte tilbage til Roosevelts oprindelige politik fra før marts/april 1945. Det sås især i Trumans kompromisvillighed om Polen maj-juli 1945. Det stadige engelske pres for en fastere kurs, både fra Churchill og fra Labourregeringen blev negligeret af ledelsen i Washington. Den måtte også tage hensyn til de hyppige udbrud af engelskfjendtlige stemninger i den amerikanske opinion 1944-46. Terry gør i det hele taget meget ud af de mange engelsk-amerikanske konflikter, det være sig om frihandel, afkolonisering, om Italien 1943-44, om Grækenland – og om forholdet til Sovjet, hvor USA gang på gang nægtede at indlede et nøje samarbejde med England. Den amerikanske ledelse ville ikke udsætte sig for beskyldninger om at deltage i en sammenrotning mod Sovjet. Den ville spille en mæglerrolle mellem England og Sovjet, og derfor føre en uafhængig kurs. Hans bog vrimler med engelske udsagn af opgivende og frustreret karakter om, hvor lidt amerikanerne forstod af russisk politik.¹⁴ På det punkt var der enighed mellem englænderne og de amerikanske diplomater i Østeuropa, men til ringe nytte, for den amerikanske ledelse begyndte ikke før årsskiftet 1945-46 at skifte signaler. Det engelske indtryk af den amerikanske politik efteråret 1945 over for Sovjet var rådvildhed og forvirring. Englænderne bemærkede også, at russerne tog mindre hensyn til vestlige indvendinger, når englænderne og amerikanerne ikke var enige.

Til usigelig lettelse for englænderne påtog USA sig både i tonefald, lånepolitik og militærstøtte i voksende grad den rolle, England havde spillet siden 1944 i forholdet til Sovjet. Med Truman Doktrinen marts 1947 kunne England endelig anse kampen om den amerikanske udenrigspolitik for vundet: USA førte nu den politik, England havde talt for i flere år. Terrys hovedsyn er, at det var den sovjetiske adfærd, og ikke det engelske pres, der førte amerikansk udenrigspolitik til denne omvurdering. Jo mere Sovjet fremstod som en uvillig, ja vrangvillig partner, jo mere tiltrækkende blev det villige og svagere England som allieret. Det var således ifølge Terry hverken Sovjet eller England, der skiftede politik, men den dramatiske ændring skete i amerikansk politik i løbet af 1946.

Terrys bog er således én lang argumentation mod de amerikanske

¹⁴ Om de antiengelske stemninger i den amerikanske ledelse og offentlighed, se også: H. G. Nicholas (ed.): *Washington Despatches 1941-45. Weekly Political Reports from the British Embassy* (Isaiah Berlin). Univ. of Chicago Press, 1982; Robert M. Hathaway: *Ambiguous Partnership. Britain and America, 1944-47*. Columbia Univ. Press, 1981.

revisionisters syn om et brat skifte fra Roosevelt til Truman i april 1945 og deres hovedtese om amerikansk aggressivitet som årsagen til Den kolde Krigs opståen.

Det andet værk, *Victor Rothwell: Britain and the Cold War, 1941-1947. Jonathan Cape, London, 1982*, lider af samme metodiske svaghed som samme forfatters bog om Englands politik under Første Verdenskrig.¹⁵ Den består i en udførlig gengivelse af Foreign Office arkivet, d.v.s. af rådgivernes synspunkter, men uden at der er noget rimeligt forhold mellem referaterne heraf og deres faktiske betydning for den engelske politik. Selv hos Rothwell erfarer man dog gang på gang i bisætninger, at Churchills faktiske udenrigspolitik slet ikke tog hensyn til de længe meget prosovjetiske råd, der tilflød ham fra udenrigsministeriet. Den usystematiske fremstilling, der blander stort og småt, er metodisk ganske modsat Terrys veldisponerede fremstilling. Rothwells sympati ligger tydeligvis hos rådgiverne, der søgte at holde en fremfarende, ofte uvidende og amatøragtig Churchill i tømme. Rothwells egen skildring viser dog, at Churchill ofte var måneder eller år forud for sine embedsmænd i forståelsen af den internationale politik. Det ses i vurderingen af Sovjet, Tysklandproblemet, Europas enhed og af forholdet til USA.

Bogen rummer ikke meget om engelsk politik over for Østeuropa, og især ikke efter 1945, hvor den engelske politik dér var præget af afmagt, opgiven og passivitet – helt modsat den aktive kurs i Vesteuropa. I denne sammenhæng er det mest interessante bogens betoning af udenrigsminister Bevins og embedsmændenes årsag til langt hen i 1947 ikke at ville bryde med Sovjet, trods megen træthed over den umedgørlige og aggressive krigsallierede. Grunden var, at englænderne til midten af 1947 ikke var sikre på USA's politik over for Sovjet. Bevin ville ikke risikere en konfrontation med Sovjet, hvis England ikke kunne være sikker på, at USA var med i fronten mod Sovjet – og det var englænderne ikke før i anden halvdel af 1947. Englænderne så i efteråret 1945 med ængstelse på Byrnes' appeasementpolitik over for Sovjet og af den amerikanske mæglerholdning 1945-46 mellem England og Sovjet. Til midten af 1947 frygtede englænderne amerikansk tilbagevenden til isolationismen. Medvirkende til engelsk usikkerhed over for den amerikanske politiks fasthed var den amerikanske offentligheds letbevægelige karakter. Englænderne fandt, at den arkaiske forfatning med dens magtdeling og den amerikanske praksis med mange stridende regeringsorganer førte til forvirring i førelsen af amerikansk udenrigspolitik og gjorde linjen uberegnelig. Hovedproblemerne i forholdet til Sovjet var Tyskland og Mellemosten

¹⁵ Victor Rothwell: *British War Aims and Peace Diplomacy 1914-18*. Oxford, 1971.

(Tyrkiet, Grækenland), ikke Østeuropa. Det er endvidere værd at notere sig, at den socialistiske engelske regering anlagde nøjagtig samme tolkning af den sovjetiske politik, som den amerikanske ledelse gjorde det i løbet af 1946-47. Den engelske ambassadør i Moskva, Frank Roberts, var foråret 1946 helt enig i G. Kennans berømte analyse af Sovjets politik, i hans »lange telegram« fra februar 1946. En af de engelske topembedsmænd foretog allerede i april 1946 en analyse, hvis indhold ganske svarede til Truman Doktrinen fra marts 1947. Den engelske interesse i at engagere USA i Europa bestod ikke i at aktivere USA i den sovjetiske sfære i Østeuropa, men i at interessere amerikanerne varigt for Vesteuropas økonomiske og sikkerhedspolitiske opbygning. De engelske politikere og embedsmænd havde siden 1942 været klar over Sovjets ønske om en eksklusiv sfære i Østeuropa – og havde ud fra en accept af sfæredelings-tanker i højere grad affundet sig hermed end den amerikanske ledelse. Bogen bekræfter således den opfattelse, at USA og England ikke interesserede sig synderligt for Østeuropa i sig selv, og at den amerikanske omvurdering af forholdet til Sovjet først skete langsomt 1946-47, og dermed længe hensatte de engelske ledere i stor usikkerhed om USA's udenrigspolitik.

Det har ofte været nævnt i denne oversigt, at en vurdering af den amerikanske politik over for Østeuropa ikke kan foretages uden viden om den sovjetiske politik i området. Jeg skal derfor til slut henlede opmærksomheden på enkelte bøger herom. Et interessant indblik i det sovjetiske styres overvejelser via østeuropæiske kilder kan bl.a. erhverves ved den jugoslaviske diplomat Veljko Mićunović's dagbog fra dennes tid som ambassadør i Moskva 1956-58. Dagbogen udkom i Jugoslavien og foreligger nu også i en forkortet engelsk version, med forord af George Kennan, *Veljko Mićunović: Moscow Diary. New York, Doubleday, 1980*. Mićunović havde let adgang til Krustjof og den øvrige sovjetiske ledelse. På trods af det officielt bedre forhold fra 1955 viser dagbogen og dens mange referater af samtaler med russerne, at forholdet mellem Sovjet og Jugoslavien stadig var dårligt – og årsagen var den samme som i 1948: Sovjet ville ikke opgive kravet om, at Jugoslavien skulle ind i den socialistiske lejr og dér anerkende Sovjets lederskab. Mićunović gengiver mange udsagn fra Krustjof om, at på det punkt havde intet forandret sig siden Stalins tid, Østeuropa (»lejren«) blev anset for sovjetisk område. Hverken andre stormagter eller østeuropæerne selv skulle i sidste instans bestemme noget dér, hvis det ikke passede den sovjetiske ledelse (se f.eks. s. 32, 45, 124, 201, 215, 340, 383, 436).

En anden interessant kildesamling foreligger i *Antony Polonsky and Boleslaw Drukier: The Beginnings of Communist Rule in Poland. December 1943-*

*June 1945. London, Routledge & Kegan Paul, 1980.*¹⁶ Den består af interne polske kommunistiske mødereferater, især fra PPR's politbureau. En del af disse dokumenter har været offentliggjort på polsk, enten i eksil (Paris) eller i selve Polen, dog undertiden i ufuldkommen, fragmentarisk form. Dokumenterne foreligger nu for første gang på engelsk. Nogle har ikke tidligere været offentliggjort. Der er enkelte referater af de polske kommunisters samtaler med Stalin. Referaterne bekræfter det syn, der længe har været kendt i den polsksprogede litteratur,¹⁷ nemlig at Stalin og de polske kommunister i Moskva i foråret 1944 var meget mere moderate end de polske kommunister i Polen (W. Gomułka m.fl.). Perspektivet fra Moskva var nemlig anlagt med henblik på det fortsatte krigstidssamarbejde med USA og England. Derfor var forsigtighed på sin plads. Men bogen viser også, at Stalin i efteråret 1944 er den, der stærkt opfordrer de polske kommunister til at starte en radikal social og politisk omvæltning og faktisk bebrejder polakkerne, at de har været for bløde over for deres politiske modstandere. Det ses, at de polske kommunister straks følger sig for Stalins vilje (se s. 300).

En overordentlig interessant analyse af den sovjetiske politik før 1945 finder vi hos *Vojtech Mastny: Russia's Road to the Cold War, Diplomacy, Warfare and the Politics of Communism, 1941-45. Columbia UP, 1979*. Mastny har lige så lidt som andre haft adgang til de sovjetiske arkiver, men han kan via sine store sprogkundskaber trække på et stort antal østeuropæiske kilder til belysning af den sovjetiske politik. Mastny giver et billede af en forsigtig, pragmatisk Stalin, der oftest var aldeles kold over for ideologiske betragtninger, når det gjaldt den militære strategi. Mastny viser i detaljer, at der næppe forelå en »master plan« angående Østeuropa og Tyskland. (Han påviser f.eks. en række svingninger i politikken over for Tyskland-problemet.) Det er dog karakteristisk for Mastnys meget forstående tolkning af den sovjetiske politik, at jo mere han nærmer sig 1945, jo mere kritisk bliver hans syn på Stalins politik. Årsagen er den, at under krigen tvang militære hensyn og dermed hensyn til USA og England, Stalin til at holde sig inden for de grænser, som et forsat militært samarbejde med England og USA satte.

Omtalen her skal ikke i detaljer diskutere Mastnys mange interessante tolkninger, men blot pege på, at hans værk også rummer meget stof til eftertanke om den engelske og amerikanske politik over for Østeuropa. Det er nemlig Mastnys anden hovedtese, at den sovjetiske politiks succes ikke kun kan afledes af den militære udvikling, men i høj grad af fejl på

¹⁶ Indledning ved Polonsky s. 1-139, dokumenter med kommentarer s. 140-464.

¹⁷ J. Pawłowicz: *Strategia frontu narodowego PPR*. Warszawa, 1965.

engelsk-amerikansk side. Den grænse, som USA og England kunne have sat, blev aldrig klart angivet – hvorfor russerne naturligt nok gik så langt, som de kunne gå. Uenighed mellem de engelske og amerikanske ledere, og ofte foran Stalin selv ved krigskonferencerne, blev dygtigt udnyttet af russerne. Manglende koordination mellem England og USA og i øvrigt manglende klar opfattelse af forholdet til Sovjet tildeles således en god del af skylden for delingen i Europa langs de linjer, der de facto opstod efter 1945. Den vestlige uenighed og især den amerikanske uklarhed i målene både forvirrede og opmuntrede russerne til at skabe fuldendte kendsgerninger i de områder, de militært satte sig på. Portrættet af Roosevelt som udenrigspolitikker er meget kritisk. Paradoksalt nok var det invasionen i Normandiet, der åbnede Sovjets vej ind i Østeuropa. Mastny finder, at Stalins sikkerhedsbehov var overdrevne og umådeholdne. Konfrontationen var ikke uundgåelig, men Stalin valgte den i efteråret 1945, idet han var fange af sit eget system. Nøjagtigt som en række forfattere, der ellers søger en nuanceret opfattelse af den sovjetiske politik, må også Mastny derfor slutte med, at det var det sovjetiske system, der var årsag til Den kolde Krig (se også Lundestad, s. 431).

Den nyeste udforskning af USA's politik over for Østeuropa og Den kolde Krigs oprindelse viser således enighed om en række vigtige problemer. Der er enighed om, at Den kolde Krig fik et første konfliktpunkt i Østeuropa. Der er også enighed om, at området i sig selv ikke var vigtigt for USA, hverken økonomisk eller militært. Det fremhæves generelt, at den amerikanske ledelse eller dele af den udmærket havde forståelse for de sovjetiske sikkerhedsbehov i landene ved Sovjets grænser. Det ses også, at omsvinget i den amerikanske vurdering af Sovjet skete i løbet af 1946, nogle anfører midt i 1947, og ikke ved præsidentskiftet i april 1945.

Hvorfor blev Østeuropa da et konfliktemne, hvis de amerikanske interesser dér var så ringe? Forklaringen, der uddybes i en artikel af Eduard Mark,¹⁸ men også ses i en række af de nævnte værker, er givet, at området på flere felter *havde* betydning for USA's politik. Det vigtigste for USA efter 1945 var at bevare sin indflydelse i Latinamerika og især i Vesteuropa – og for det sidste område havde udviklingen i Østeuropa betydning. Det sås klart i de amerikanske overvejelser i 1945-46. Hvis f.eks. polsk kul varigt blev unddraget den vesteuropæiske økonomi, blev det af amerikanerne opfattet som et alvorligt problem. På lignende måde blev Østeuropas traditionelle landbrugsproduktion anset for betydnings-

¹⁸ Eduard Mark: American Policy toward Eastern Europe and the Origins of the Cold War, 1941-46: An Alternative Interpretation i: *Journal of American History*, 1981, no 2, s. 313-336.

fuld for det mere industrialiserede Vesteuropa. Sikkerhedsmæssigt opfattede USA det som en trussel for Vesteuropa, hvis Østeuropa ikke blot indirekte, men også direkte kom i Sovjets lukkede, eksklusive sfære, via eetpartisystemer, sovjetiske besættelsestropper og sikkerhedspoliets dominans. Lige efter 1945 frygtede den amerikanske ledelse, at en sådan østlig blok ville føre til et modspil med en vestblok under engelsk ledelse. Bøger om den engelske politik viser, at englænderne *havde* denne overvejelse. Det engelske sigte var også at sikre en kommende engelsk stormagtrolle som leder af en sådan vestblok. Den amerikanske ledelse, der 1945 og endnu tidligt 1946 satsede på en uafhængig mæglerrolle, anså dette for yderst uheldigt. Amerikanerne ville undgå en slig polarisering i Europa.

Den politiske rolle, Østeuropa fik i Den kolde Krig fra 1946-47, var mere at vække Vesteuropa og den amerikanske offentlighed til at være på vagt over for kommunismens farer end at påvirke udviklingen i selve Østeuropa. Den gradvise kommunistiske magtovertagelse i Østeuropa som model for tilsvarende magtovertagelser f.eks. i Frankrig og Italien blev anset for den egentlige fare, ikke frygt for krig mellem Øst og Vest. Den model, som de østeuropæiske kommunister brugte, med at placere sig i nøglepositioner, med bevarelse af brede koalitioner i en overgangstid, med det egentlige magtgrundlag i Den Røde Hærs nærvær eller nærhed eller med monopol på sovjetiske våben, var ikke ny. Den blev anvendt i det republikanske Spanien fra juli 1936, men dette var 1944-47 ikke alment kendt.¹⁹ Derfor fik salami-metoden i Østeuropa primært den effekt i den amerikanske politik at tjene som skræmmebillede på, hvad der kunne ske andre steder.

Brugen af eksemplet Østeuropas omdannelse til folkedemokratier som middel til at vække den amerikanske opinion forklarer den voldsomme, korstogsagtige og bastante form den politik antog i sin offentlige udformning i løbet af 1947. De engelske diplomater så med en vis undren og forfærdelse på den firkantede facon, der ville se alle konflikter i forholdet til Sovjet i et sort-hvidt lys.

Dette rejser det centrale problem om førelsen af udenrigspolitik i et demokrati, og især i et så stort og sammensat land som USA. Den nøje indsigt som administrationen kan have i en kompliceret international verden skal forklares både for folk og Kongres, der i sidste instans skal bevilge pengene til forsvar og udenrigspolitiske handlinger som ydelser af lån. Amerikanske præsidenter har i det 20. årh. søgt at løse dette

¹⁹ Burnett Bolloten: *The Spanish Revolution. The Left and the Struggle for Power during the Civil War.* The Univ. of North Carolina Press, 1979.

forklaringsproblem ved en stærk ideologisering af konkrete udenrigspolitiske emner. Folkelig opbakning kan skaffes til brede, vage principudsagn, men disse kan også binde og hæmme regeringerne til at indtage stive og usmidige holdninger til konkrete problemer. Den meget svingende bedømmelse i såvel administration som offentlighed af Sovjet før 1941, fra 1941 til ca. 1946, og efter 1946 viser ringe amerikansk evne til at foretage nuancerede bedømmelser. Måske er det en del af prisen for at have et demokrati? Det skal dog tilføjes, at den sovjetiske politik 1945-47, og det ses også i de engelske vurderinger heraf, gav rigelig anledning til et brud mellem de tidligere allierede. Udviklingen i Østeuropa afgav et omfangsrigt materiale til en stærkt pessimistisk vurdering af Sovjets hensigter i de områder, det militært eller politisk beherskede. Krigsalliancen mellem USA, Sovjet og England fungerede så længe der var en fælles modstander. Trods ihærdige især amerikanske forsøg på et fortsat stormagtssamarbejde efter krigen viste systemforskellene sig for store til et varigt tillidsfuldt samarbejde.